

ZOOMORFSKI ELEMENTI U NAZIVIMA BILJAKA

U nas još ne postoji lingvistički pristup analizi fitonimije, iako raspoložemo s relativno dobro uređenim popisima (Šulek, Simonović)¹ i botaničkim opisima kojima i nije glavna svrha navođenje narodnih naziva. Možemo reći da Šulek i Simonović odgovaraju Penzigu² u talijanskom, ali i on je još daleko od tako bogatog repertoara — koji obuhvaća nazive biljaka ne samo u književnom jeziku, već i u dijalektima, udjelom tih biljaka i njihovih naziva u paremiologiji, pučkom i profesionalnom ljekarništvu i navlastito u folkloru — kao što je to golemi opus Eugènea Rollanda³ za Francusku. On se ne ograničava samo na svoju zemlju, već donosi mnogobrojne nazive iz drugih jezika, ukazuje na jezična, terapijska i folklorna podudaranja između francuskog i tih jezika, što je nadasve važno za lingvistička istraživanja. Drugi je veliki popis, mogli bismo reći do danas najbolji i najbogatiji, onaj što ga je za njemačko jezično područje (i opet ne samo za njemačko!) dao Heinrich Marzell.⁴

¹ Bogoslav Šulek, *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb, 1879; Dragutin Simonović, *Botanički rečnik imena biljaka*, Beograd, 1959. (u tekstu skraćeno BR).

² Otto Penzig, *Flora popolare italiana — Raccolta dei nomi dialettali delle principali piante indigene e coltivate in Italia*, vol. I/II, Genova, 1924/anastatski pretisak — Bologna, 1972/, (skraćeno FPI).

³ Eugène Rolland, *Flore populaire ou histoire naturelle des plantes dans leur rapports avec la linguistique et le folklore*, vol. I—XI, Paris, 1896—1914/anastatski pretisak u 6 svezaka u kojemu svaki, osim trećeg, sadrži dva originalna sveska, Paris, 1967/, (skraćeno FP). Nažalost, Rolland nije mogao sâm završiti tako opsežno djelo, pa u prva tri sveska nalazimo ekvivalente ne samo s drugim indoevropskim jezicima već i s neindoevropskima (mađarski, finski, arapski, turski). Od četvrte knjige do kraja H. Gaidoz, koji je djelo i dovršio, odustaje od te grandiozne »freske« nazivlja i donosi samo nazive iz galoromanskih jezika.

⁴ Heinrich Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*, sv. I—III i dalje + sv. V Registerband, 1943—1977 i d. (skraćeno *WdPfn*).

Međutim, u posljednje vrijeme zanimanje za lingvističke probleme fitonimije neprestano raste. To se u prvom redu odnosi na Italiju, gdje je to zanimanje pokrenuto i nosi neizbrisivi pečat čuvenog lingvista fitonimičara Vittorija Bertoldija koji ga je zapravo i pokrenuo. Njegova monografija o »buntovniku u carstvu cvijeća«,⁵ knjiga o naoko nevažnom *kačunu* ili *mrazovoj sestrici* (*Colchicum autumnale* L.), predstavlja prvi sistematski opis skupa naziva za tu biljku, uglavnom po kriterijima jezične metode »riječi i stvari« (*Wörter und Sachen*).

U naše smo vrijeme svjedocima sve veće primjene strukturalističkih metoda u proučavanju fitonimije. Težište se ne postavlja isključivo na dijakronijsko ili sinkronijsko proučavanje jedne biljke i njezinih naziva kojima se označava više biljaka, već se pozornost usmjeruje na cjelokupnost fitonomijske građe neke vremenske razine. Drugim riječima, predmetom proučavanja postaje narodna botanička taksonomija sa svim odrazima koje ona može imati na lingvističke discipline. Oslanjajući se na staru konstataciju da su nazivi biljaka čvršće vezani za tlo nego ostali apelativi, iz takva izučavanja posebne koristi imaju izrazito dijakronijske discipline kao što su etimologija i povijest jezika, a kako narodne taksonomije veoma često svjedoče o tzv. »primitivnoj misli«, zaključci mogu imati posebnu vrijednost za etnologiju, antropologiju⁶, itd.

Ono što nas najviše zanima jesu denominacijski postupci, etimološke strukture i nadasve odrazi jedinstvenog referenta (označene stvari) u genetski i geografski nepovezanim jezičnim sustavima. Ista, jedinstvena stvar, u našem slučaju biljka, može imati:

- a) dijakronijski: istu ili postanjem istu formu izraza u različitim jezicima (nazivi koji govore o etimološkom jedinstvu),
- b) sinkronijski: različite forme izraza izazvane istim semantičkim poticajem (nazivi koji govore o semičkom jedinstvu stvari).

Botanički se popisi u više pogleda razlikuju od karakteristika koje označavaju druge slične popise, kao što su ornitonimski, ihtionimski, ili uopće zoonimski popisi. Botanička nomenklatura predstavlja zapravo taksonomiju *sui generis*. Toj je različitosti pridonijelo više čimbenika. U prvom redu, biljka je oduvijek bila izrazito terapijsko ili ljekovito sredstvo, a primjena biljke za to uvjetovala je nastajanje i svojevrsno širenje onih naziva koje se obično označava kao *ljekarničke riječi* (*Apothekerwörter*). Ta je tradicija, koja je svakako starija od Paracelsusa, mogla izazvati specifično širenje nekih naziva u kojih uočljivu sličnost u strukturi ili geografskoj distribuciji nećemo uvijek sa sigurnošću moći tumačiti monogenezom ili poligenezom. Tko može sa sigurnošću tvrditi da li su naši nazivi za *Capsella bursa pastoris* Med. (knjiški ili učeni) prijevod ili pak nezavisno nastali naziv za tu biljku karakteristična

⁵ Vittorio Bertoldi, *Un ribelle nel regno dei fiori — I nomi romanzi del Colchicum autumnale* L. attraverso il tempo e lo spazio. Genève, 1923.

⁶ Cf. Claude Lévi-Strauss, *La pensée sauvage*, Paris, 1962.

oblika ploda?⁷ U svakom slučaju, kad smo suočeni s nazivima *čobanska torbica*, *pastirska torbica*, *kesica majke božje*, *škofova kapica*, *peneznica*, *taška*, *hamajlica*⁸ i dr., semičko jedinstvo ne može biti dovedeno u pitanje jer su jedinstvene osobine stvari konceptualizirane u različitim formama izraza.

No, do takve konceptualizacije može doći i nezavisno, što je plod pučke denominacije, ali i zbog postojećih formi sadržaja koje su se prenosile zato što je biljka bila »kulturni predmet«, pa je njezin naziv bio uziman kao *Kulturwort*. Da do tog dođe bilo je dovoljno da se neka biljka pročuje po svojim ljekovitim svojstvima i da se preuzimanjem te biljke prevede i njezin naziv. Za širenje spoznaje o važnosti i namjeni biljke, a to u prvom redu znači poticaj za prevođenje njezina naziva, pobrinuli su se mnogobrojni prijenosnici stvari i naziva kojih je, navlastito u srednjem vijeku, bilo napretek. Dovoljno je uočiti ulogu srednjovjekovnih vjerskih redova,⁹ pa postojanje velikog broja više-manje narodnih traktata o travarstvu¹⁰ koji svojom brojnošću odskaču, nadasve ako ih se usporedi s veoma škrtim podacima kojima raspoložemo o pučkim imenima ptica, kukaca, riba i uopće zoološkim nomenklaturama. Uzroke tom obilju podataka možemo tražiti u već istaknutoj važnosti biljne komponente kao osnovnog dijela pučke farmakopeje, a s time i posredno uz nju vezane najraznovrsnije simbolike.

Nadalje, u ovoj relativno zatvorenoj klasi srećemo i jedinstvo namjene koja predstavlja svojevrsnu paralelu jedinstvenosti referenta. Mislimo pri tom na srednjovjekovno vjerovanje (*signatura rerum*) da su biljke stvorene za dobro ili zlo ljudi i da one posjeduju neke vanjske oznake (npr. oblik listova, boja i miris cvijeta, okus, itd.) prema kojima se može zaključiti i o njihovim unutarnjim kvalitetama. Najraširenija i najznačajnija oznaka jest sličnost pojedinih dijelova biljke s dijelovima ljudskog tijela, a ta sličnost u narodnom vjerovanju postaje nedvosmislen znak o namjeni i o načinu upotrebe biljke. To je vjerovanje da priroda »govori« u jednadžbama i prisposodobama i da sama ukazuje gdje se nalaze rješenja njezinim tajnama i zagonetkama.¹¹

⁷ »Plod je trouglasta komuščica«, F. Kušan, *Ljekovito i drugo korisno bilje*, Zagreb, 1956, str. 238.

⁸ Simonović BR 95; cf. u tal. *borsa di pastore*, *sacco montagnolo*, *erba borsa*, *borsacchina* (Penzig FPI 1, 93); u franc. *bourse à berger*, *malette de berger*, *bourse de curé*, *bourssette*, u španjolskom *bolsa de pastor*, u portugalskom *bolça del pastor*, u švedskom *taskegräs*, u češkom *pastussj tobolka* (sic), u armenskom *hovvimechagh* (sic) [= »sac du berger«], u mađarskom *pasztor taskaja* (sve u Rolland FP 2, 105–110).

⁹ Petar Skok »De l'horticulture byzantine en pays yougoslaves« in *ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ Σ. ΑΔΜΠΡΟΥ*, Athènes, 1934, 463–469.

¹⁰ Rutebeuf je napisao *Le Dit de l'Erberie* (oko 1260), traktat o biljkama i njihovoj primjeni kod svakojakih bolesti, cit. u K. Voretzsch, *Introduction to the Study of Old French Literature*, Halle/Saale, 1931, p. 459.

¹¹ Cf. R. Strömberg, *Griechische Pflanzennamen*, Göteborg, 1940, str. 95 (skraćeno GP); V. Bertoldi o. c., str. 198–9; i staru izreku i vjerovanje da *similia similibus curantur!*

Da se poslužimo jednim našim primjerom: ako *Chelidonium* majus izlučuje žuti sok, ništa lakše nego zaključiti i zatim povjerovati da će ta biljka liječiti od žutice. Dovoljno je usporediti naše fitonime *žuta trava*, *žuta mličica*, *žuta iskrica*, *zlatni korin* da bismo na kraju našli *žutica* i *trava od žutice*.¹² Naravno, semantički se razvoj tu ne zaustavlja, pa ista trava na drugim mjestima liječi od krasta (*trava od krasta*), od bradavica (franc. *herbe au verrue*, rus. *borodavnik*), od lišaja (*lišavica*, *lišavac*, *lišavce*) itd.¹³

Kod fitonimijskih istraživanja valja uvijek imati na umu da su *signatura rerum* (*Signaturlehre*) i mogućnost pripadanja ljekarničkoj terminologiji (*Apothekerwörter*) dvije nezaobilazne činjenice o kojima u dijakronijskom, pa čak i u sinkronijskom, tumačenju fitonima valja voditi računa. Drugim riječima, smatramo da se može postaviti metodološki zahtjev da se u proučavanju bilo kojeg fitonima obavezno vodi računa o tome da li označena biljka u elementima izraza i/ili sadržaja nosi tragove ili elemente tih dviju mogućih karakteristika. Tek kad se utvrdi, tj. kad se iscrpu sve mogućnosti utvrđivanja takvih tragova, može se prići daljnjim koracima u lingvističkoj analizi (paradigmatska ili pučko-etimološka prilagodba, pritisak izraza na sadržaj i obratno, itd.).

Naravno, kao i svaki drugi leksik, i botanički će pokazivati neke vlastitosti. U svom prilogu »Categorie semantiche e categorie lessicali nella terminologia botanica«¹⁴ talijanski lingvist Alberto Zamboni taksativno ukazuje na neke karakteristike botaničkog leksika:

a. prva, i najznačajnija, karakteristika jest da se on nalazi na rubu općeg leksika jer se odnosi na periferne kulture i unutar tih kultura na marginalne predmete, tj. na sićušne, uglavnom nepoznate biljčice, male ili gotovo nikakve koristi. Zbog te je marginalnosti i sama terminologija slabo integrirana u jezični sustav. Nije baš stoga lako u običnom priopćavanju upotrijebiti termine kao npr. *publica*, *kostričić* ili *sladkofata*¹⁵ i nadati se da će vas netko razumjeti i znati o čemu govorite. Posljedica marginalnosti jest i krajnja regionalna razmrvljenost botaničkog leksika;

b. druga je karakteristika poseban *sastav* tog leksika, u kojemu supostoje i suprotstavljaju se *učeni* sloj (s latinskim nazivima), *poluučeni* sloj (adaptacija latinskih — sistematskih — naziva ovisno o jezičnim sustavima i pučko-etimološkim prilagodbama) i sloj izrazito pučkih, narodnih naziva koji su strukturirani na poseban način;

12 Simonović BR 116—7; cf. u franc. (Lyon) *erba de la jaunisse*, u Rolland FP 1, 193 navodi i upotrebu te biljke kao čaj protiv izljeva žuči: »On fait avec la plante une tisane pour combattre les épanchements de la bile«.

13 Za runjavu paprat (*Ceterach officinarum*) vjerovalo se da liječi bolesti slezene. To se vidi i u našim nazivima *trava od slezene*, *slezenica* (Simonović: BR 112/3), a i u sistematskom nazivu roda *Ceterach*, što je zapravo arapska oznaka za tu biljku.

14 U »Aree lessicali« 8, *Atti del X Convegno per gli Studi Dialettali Italiani*, Firenze, 1973, 33—83.

15 *Silene vulgaris*, *Senecio vulgaris* i *Convolvulus arvensis*, cit. u Simonović BR s. v.

c. treća karakteristika, koja se nadovezuje izravno na drugu, jest velika raznovrsnost (ili raznorodnost) botaničkog leksika, što znači da postoji slaganje, supostojanje (ako ne i oprečnost) različitih leksičkih ili semantičkih, motiviranih ili nemotiviranih, prozirnih ili neprozirnih struktura i tipologija. Tu je istodobno riječ o sinkroniji i dijakroniji i može se grubo reći da leksički tipovi ocrtavaju prethodni razvojni stupanj, dok semantičko struktuiranje može biti novijega datuma.

Zbog svih je tih osobitosti fitonimijski leksik, po riječima Zambonija »suscettibile... di diventare una singolare palestra per analisi di caratteri storico e strutturale«¹⁶.

U želji da na našoj građi pokažemo kako je tvrdnja o izrazitoj podesnosti biljnog nazivlja za strukturalnu lingvističku analizu odista točna, pokušat ćemo ilustrirati jedan od strukturalnih aspekata te taksonomije, i to odabiranje zoomorfskih elemenata radi stvaranja biljnih naziva. Vidjet ćemo da u upotrebi zoomorfskih elemenata doista ima sustavnosti i da te sastavnice ili leksemi odgovaraju određenim uvjetovanostima sadržanima u prirodi, tj. u izgledu biljke i njezinoj morfologiji.

Pierre Guiraud¹⁷ je dao strukturalni opis onoga dijela botaničke narodne taksonomije koji se temelji na posebnoj semičkoj strukturi — zoomorfskim elementima. Jedan od najplodnijih načina pučke denominacije biljaka jest upravo taj u kojemu se neki dio biljke (list, cvijet, klas i sl.) poistovjećuje s odgovarajućim dijelom tijela životinje, kao npr. u francuskom *pied de...*, *langue de...*, *oreille de...*, i tim je postupkom, kako tvrdi Guiraud, u francuskom nastalo više od tisuću naziva biljaka.

Takvi denominacijski tipovi nisu slučajni nego su sistematski. Postoji stalan odnos pridruživanja izraza i sadržaja, gdje je izraz uvijek *dio tijela neke životinje*, a sadržaj »biljka određene vrste«. Takav sustav odnosa je »po svojoj formi veoma blizak znanstvenoj taksonomiji i on tvori skup dihotomiziranih klasa na sukcesivnim razinama« (Guiraud, o.c., 155).

U tom sustavu naziv za *dio tijela životinje* ima ulogu označiteljskog morfema klase (*morphème significateur de classe*), dok je naziv *životinje* specifična varijabla (*variable spécifique*) i ona je u opoziciji s nazivima za ostale životinje u istoj klasi. Označiteljskih morfema nema mnogo. Poredamo li ih po frekvenciji¹⁸, dobit ćemo ovaj redosljed: *šapa*, *oko*, *uho*, *rep*, *jezik*, *nos*, i neki drugi, manje česti, morfemi (*runo*, *perje*, *zub*, *brk*, *nokti*, *prst*, *muda*, *sisu*). Prema označiteljskim morfemima dobivamo šest klasa biljaka¹⁹: »uši«, »repove«, »oči«, »jezike«, »šape« i »njuške«.

¹⁶ O. c., str. 55.

¹⁷ *Structures étymologiques du lexique français*, Paris, 1967, poglavlje VI »Structures sémiques«, 155—171.

¹⁸ Građu za korpus ovoga priloga uzeli smo iz Simonovićeve BR.

¹⁹ Riječ je uglavnom o zeljastom bilju (ljekovitom, jestivom i krmnom).

Pri takvom tretiranju fitonimijske građe imamo dvije velike semantičke podjele:

1⁰ biljke nazvane po *cvjetovima*

2⁰ biljke nazvane po *lišću*.

1⁰ Cvjetovi

Biljke koje su nazvane po cvjetovima mogu biti:

a) *oči*, b) *njuške* i c) *repovi*.

a) *Oko/oči* su okrugli i pravilni cvjetovi u cvatu ili cvjetne glavice u kojima je središnji dio (prašnici i tučak) poput šarenice oka. U tom je pogledu najkarakterističnija biljka iz obitelji glavočika *volovsko oko* (*Leucanthemum* sp.) s velikom cvjetnom glavicom. Ptičje oči, zatim oči zmije i mačke, najčešće u pluralu, označuju male cvjetove u račvastom cvatu, kao što je to *spomenak* (*Myosotis silvatica*). Specifične su varijable u toj klasi: *vol*, *govedo*, *jelen*, *pas*, *mačka*, *zmija*, *pura*, *pače*, *vrana* i općenito *ptica*.

<i>volovo oko</i>	<i>Leucanthemum vulgare</i>
<i>goveđe oko</i>	<i>Leucanthemum vulgare</i>
<i>bivolsko oko</i>	<i>Leucanthemum vulgare</i>
<i>voluje oko</i>	<i>Leucanthemum vulgare</i>
<i>voluje oko</i>	<i>Pallenis spinosa</i>
<i>volovsko oko</i>	<i>Leucanthemum vulgare</i>
<i>volovsko oko</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>
<i>volujsko oko</i>	<i>Leucanthemum vulgare</i>
<i>volujsko oko</i>	<i>Hacquetia epipactis</i>
<i>volje oko</i>	<i>Leucanthemum vulgare</i>
<i>volje oko</i>	<i>Anthemis</i> sp.
<i>volovo oko</i> (mak.) ²⁰	<i>Malva</i> sp.
<i>volino oko</i>	<i>Geranium phaenum</i>
<i>govejsko oko</i> (slov.)	<i>Buphthalmum</i> sp.
<i>goveđe oči</i>	<i>Saxifraga aizoon</i>
<i>jelinsko okašće</i>	<i>Peucedanum cervaria</i>
<i>kurje oko</i>	<i>Helleborus</i> sp.
<i>kurje oko</i>	<i>Anagallis arvensis</i>
<i>pasje oko</i> (slov.)	<i>Inula conyza</i>
<i>mačje oči</i>	<i>Myosotis silvatica</i>
<i>mačje oči</i>	<i>Lappula echinata</i>
<i>mačje oči</i>	<i>Gentiana cruciata</i>
<i>mačkine oči</i>	<i>Lappula echinata</i>
<i>zmijske oči</i>	<i>Filago</i> sp.

²⁰ Kratice u zagradama: mak. — makedonski, slov. — slovenski, a ostali su nazivi hrvatski ili srpski.

zmijine oči	Lathyrus aphaca
zmijočica	Lathyrus sp.
zmijočica	Veronica teucrium
zmijino oko	Lathyrus sp.
zmijine oči	Myosotis silvatica
purje oko	Verbascum blattaria
pačije oko	Anchusa sp.
vranino oko	Paris quadrifolia
vranino oko	Majanthemum bifolium
vranje oko	Paris quadrifolia
tičje oko	Veronica sp.

Klasa ...oko/oči označuje biljke prema njihovom cvijetu (okrugao i pravilan u cvatu ili cvjetna glavica). Unutar te klase suprotstavljaju se: krupno oko nekih sisavaca (npr. vola) ~ sitno oko ptica, zmije i sl. Može se stoga postaviti da su razlikovne oznake ili semovi u toj klasi:

1. [\pm okrugao]	—————>	[+ okrugao]
2. [\pm pravilan]	—————>	[+ pravilan]
3. unutarnja oznaka		[\pm velik]

b) *Njuška (rilo, nos)* označuje sulatični cvijet s nepravilnim rubovima. Najtipičnija biljka te klase jest *zijevalica* (*Antirrhinum majus*). U našem su korpusu za tu biljku potvrđeni nazivi: *lavovo rilo, teleći nos, riblji lap* i *riblja uska*. Razlikovne su oznake klase:

1. [\pm izdužen]	—————>	[+ izdužen]
2. [\pm pravilan]	—————>	[+ pravilan]

c) *Rep* označuje grozdaste cvatove: klas, rese, izdužene grozdove. Specifične su varijable: *lisica, vuk, miš, pas, mačka, konj, vol, medvjed, koza, zec, lav*.

<i>lisičji rep</i>	<i>Alopecurus geniculatus</i> ²¹
<i>lisičji rep</i>	<i>A. pratensis</i>
<i>lisičji rep</i>	<i>Echium vulgare</i>

²¹ Bilo bi zanimljivo, a to bi tražilo dublja istraživanja botaničke sistematike i sistematske sinonimike, ustanoviti koliko su baš narodne denominacije, a koliko postojanje grčkih i latinskih sinonima istog sadržaja, pridonijeli stvaranju sistematskih naziva koji se danas upotrebljavaju. U tome nam mogu koristiti radovi Strömberga GP i *Theophrastea — Studien zur Botanischen Begriffsbildung*, Göteborg, 1937. i André, J. A. *Lexique des termes de botanique en latin*, Paris, 1956. Jer, bez tog poznavanja teško je reći zašto dolazi do potpunog podudaranja u sadržaju *sistematskog označavanja*, kao npr. *Alopecurus* = *lisičji rep* (tal. *coda di volpe*, franc. *queue de renard*, engl. *foxtail*, njem. *Fuchsschwanz*) ili *Cynosurus* = *pseći rep*, *Lagurus* = *zečji rep*. Da li su sistematičari prevodili na latinski ili su raspolagali i potvrđenim grčkim ili latinskim nazivom istog izraza i sadržaja? Moguća je i kompromisna situacija: *nomen genericum* može biti potvrđeni stari fitonim, a *nomen specificum* prijevod ili izravna upotreba kojeg narodnog označitelja, i obrnuto. Isto tako, nije rijetka upotreba dvaju potvrđenih

2° Listovi

Biljke koje su nazvane po listovima mogu biti:

a) uši, b) jezici i c) šape.

a) *Uho/uši* su biljke širokih i plosnatih, duguljastih ili okruglih listova, uglavnom dlakavih. Specifične su varijable: *medvjed*, *miš*, *zec*, *mačka*, *lisića*, *jelen*, *vuk*, *vol*, *košuta*, *koza* (dakle, samo sisavci, jer samo oni imaju uši).

<i>mečje uvo</i>	<i>Salva aethiops</i>
<i>medvije uvo</i>	<i>Delphinium sp.</i>
<i>medvije uvo</i>	<i>Salvia sclarea</i>
<i>medviđe uho</i>	<i>Primula auricula</i>
<i>mišje uho</i>	<i>Hieracium pilosella</i>
<i>mišje uho</i>	<i>Omphalodes verna</i>
<i>mišje uvo/uh</i>	<i>Arenaria sp.</i>
<i>mišje uvo/uh</i>	<i>Hieracium pilosella</i>
<i>mišje uvo/uh</i>	<i>Stellaria media</i>
<i>mišje uši</i>	<i>Hieracium pilosella</i>
<i>mišja ušesa (slov.)</i>	<i>Lappula echinata</i>
<i>mišja ušešica (slov.)</i>	<i>Hieracium pilosella</i>
<i>zečje uho</i>	<i>Senecio thypsoides</i>
<i>zečje uho</i>	<i>Aegilops sp.</i>
<i>zečje uvo</i>	<i>Bupleurum rotundifolium</i>
<i>zečje uvo</i>	<i>Lychnis coronaria</i>
<i>zajčevo vuho</i>	<i>Bupleurum sp.</i>
<i>zajčje uho (slov.)</i>	<i>Bupleurum sp.</i>
<i>zajčja vuha (slov.)</i>	<i>Cyclamen europaeum</i>
<i>zečije uši</i>	<i>Lychnis coronaria</i>
<i>mačje uho</i>	<i>Herminium monorchis</i>
<i>mačkovo uho</i>	<i>Ophrys cornuta</i>
<i>mačkovo uho</i>	<i>O. fuciflora</i>
<i>mačkovo uho</i>	<i>O. muscifera</i>
<i>jelenje uho</i>	<i>Scolopendrium vulgare</i>
<i>lisičje uho</i>	<i>Echium vulgare</i>
<i>voluje uho</i>	<i>Melandrium album</i>
<i>vučje uho</i>	<i>Daphne laureola</i>
<i>košuce uho</i>	<i>Gentiana cruciata</i>
<i>košuce uho</i>	<i>G. lutea</i>
<i>kozje uho</i>	<i>Anchusa azurea</i>

Razlikovne su oznake:

1. [\pm širok] \longrightarrow [+ širok]
2. [\pm plosnat] \longrightarrow [+ plosnat]
3. [\pm dlakav] \longrightarrow [+ dlakav] (ova je oznaka u opoziciji prema klasi jezika)
4. unutarnja oznaka [\pm duguljast]

b) Jezik označuje biljke koje imaju ovalne, uglavnom glatke listove. Specifične su varijable: *vol*, *govedo*, *jelen*, *pas*, *zmija*, *vuk*, *koza*, *janje*, *krava*, *puran*.

<i>volovski jezik</i>	<i>Scolopendrium vulgare</i>
<i>volovski jezik</i>	<i>Borago officinalis</i>
<i>volovski jezik</i>	<i>Anchusa officinalis</i>
<i>volovi/volovni jezik</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>voluji jezik/zajik</i>	<i>Anchusa azurea</i>
<i>voluji jezik/zajik</i>	<i>A. officinalis</i>
<i>voluji jezik/zajik</i>	<i>A. variegata</i>
<i>voluj jezičac</i>	<i>Symphytum officinale</i>
<i>goveđi jezik</i>	<i>Scolopendrium vulgare</i>
<i>govejski jezik (slov.)</i>	<i>Scolopendrium vulgare</i>
<i>jelenji/jelenski jezik</i>	<i>Scolopendrium vulgare</i>
<i>jelenji zajik</i>	<i>Scolopendrium vulgare</i>
<i>jelenji jezik</i>	<i>Ceterach officinarum</i>
<i>jelenov jezik (slov.)</i>	<i>Scolopendrium vulgare</i>
<i>pasji jezik</i>	<i>Cynoglossum officinale</i>
<i>pasji jezik</i>	<i>C. creticum</i>
<i>pesji jezik (slov.)</i>	<i>C. creticum</i>
<i>zmijin jezik</i>	<i>Ophioglossum vulgatum</i>
<i>zmijski jezik</i>	<i>Ophioglossum vulgatum</i>
<i>zmijski jezik</i>	<i>Ophioglossum vulgatum</i>
<i>zminji jezik</i>	<i>Ophioglossum vulgatum</i>
<i>kačji jezik (slov.)</i>	<i>Ophioglossum vulgatum</i>
<i>kačji jezik (slov.)</i>	<i>Orchis morio</i>
<i>kraviji jezik</i>	<i>Cynoglossum crectium</i>
<i>kozli jezik</i>	<i>Geranium robertianum</i>
<i>vučji jezik</i>	<i>Alkanna tinctoria</i>
<i>mečji jezik</i>	<i>Scolopendrium vulgare</i>
<i>janjeći jezik</i>	<i>Plantago sp.</i>
<i>puranski jezičec</i>	<i>Achillea millefolium</i>
<i>vrebči jezik</i>	<i>Lithospermum arvense</i>

Razlikovne su oznake:

1. [± ovalan]	—————>	[+ ovalan]
2. [± duguljast]	—————>	[+ duguljast]
3. [± dlakav]	—————>	[- dlakav]
4. unutarnja oznaka		[± velik]

c) Posljednja, najplodnija klasa jest *noga/šapa* u koju se semantički uklapaju i *dlan*, *pandža*, *kopito*, *nokti*, *stopa*. Može se razlikovati tri tipa, već prema tome da li je riječ o životinjama 1. s kopitima, 2. sa šapama ili 3. o pticama.

1. Kopito označuje srcolike listove, režnjaste oko peteljke:

<i>konjsko kopito</i> ²²	<i>Asarum europaeum</i>
<i>konjsko kopito</i>	<i>Tussilago farfara</i>
<i>medvejsko kopito</i>	<i>Acanthus mollis</i>
<i>oselsko kopito</i> (slov.)	<i>Tussilago farfara</i>

2. Šapa/noga/stopa označuju biljke s dlakastim listovima ili stabljikama:

<i>lavska noga</i>	<i>Alchemilla vulgaris</i>
<i>levova noga</i> (slov.)	<i>Leontopodium alginum</i>
<i>noga lava</i> (slov.)	<i>Alchemilla vulgaris</i>
<i>vučja noga</i>	<i>Aristolochia clematitis</i>
<i>vučja noga</i>	<i>Lycopodium clavatum</i>
<i>vučja noga</i>	<i>Lycopus europaeus</i>
<i>kurja noga</i> (slov.)	<i>Portulaca oleracea</i>
<i>jelinska noga</i>	<i>Ranunculus</i> sp.
<i>teleća noga</i>	<i>Arum maculatum</i>
<i>kozja noga</i> (slov.)	<i>Aegopodium podagraria</i>
<i>pasja noga</i>	<i>Plantago psyllium</i>
<i>mačja noga</i>	<i>Trifolium arvense</i>
<i>mačja noga</i> (slov.)	<i>Anagallis arvensis</i>
<i>zečja noga</i>	<i>Geum urbanum</i>
<i>zečja noga</i>	<i>Trifolium arvense</i>
<i>zečja noga</i>	<i>T. lagopus</i>
<i>zečje nožice</i>	<i>Antennaria dioica</i>
<i>zajčja noga/nožica</i> (slov.)	<i>Antennaria dioica</i>
<i>zaičja noga</i> (slov.)	<i>Trifolium arvense</i>
<i>zajčje nožice</i> (slov.)	<i>Antennaria dioica</i>
<i>mečja šapa</i>	<i>Clavaria flava</i>
<i>mečja šapa</i>	<i>Heracleum</i> sp.
<i>medvjeda čapa</i>	<i>Lonicera caprifolium</i>
<i>oroslavnova čapa</i>	<i>Alchemilla vulgaris</i>
<i>medveđa taca</i> (slov.)	<i>Aegopodium podagraria</i>
<i>medveđa taca</i> (slov.)	<i>Heracleum sphondylium</i>
<i>medvedje šapke</i> (slov.)	<i>Clavaria botrytis</i>
<i>medv(j)edi dlan</i>	<i>Heracleum sphondylium</i>
<i>medvedov dlan</i> (slov.)	<i>Heracleum sphondylium</i>
<i>vučja šapa</i>	<i>Heracleum sphondylium</i>
<i>mačje tace</i> (slov.)	<i>Antennaria dioica</i>
<i>mačje tace</i> (slov.)	<i>Gnaphalium</i> sp.
<i>mačje capice</i>	<i>Globularia willkommii</i>
<i>žabine tace</i>	<i>Cerex graminea</i>
<i>medviđa stopa/stupa</i>	<i>Acanthus mollis</i>

²² Budući da Kopito može imati samo [+ 4-nožna životinja], i \emptyset oznaka ima isti vrijednost kao npr. nazivi za *Asarum europaeum*: *gorski kopitac*, *gorski kopitnjak*, *kopitnik*, *kopitnica*, *kopitnjak*, *kopitnjačić*, *kopito*.

medviča stopa/stupa
medvedska stopa
medvinja stopa/stupa
medvinja stopa/stupa
medvija stopa
medinja/medvinja stopa
vučja stopa
vučja stopa
vučja stopa
vučja stopa
vučja stopa
vučija stopa
vučja stopica
lavlja stopa
teleća stopa
zečija stopa
žablji ugaz

Heracleum sphondylium
Acanthus mollis
Heracleum sphondylium
Acanthus mollis
Acanthus mollis
Heracleum sphondylium
Acanthus mollis
Aristolochia clematidis
A. rotunda
Bryonia alba
Clematidis vitalba
Geum rivale
Aristolochia rotunda
Leontice leontopetalum
Arum maculatum
Geum urbanum
Nasturtium amphibium

3. Noge /pandže/ nokti ptica označuju listove s razdijeljivom plojkom (perasto ili dlanasto):

ptičja noga
ptičje nogice
gusja noga
vrana noga
vrana noga
vrana noga
vrana noga
vrana noga
vrana noga
vrana nožica
vrana noga
svračje noge
svračje noge
sračja noga (slov.)
sračja noga (slov.)
sračja noga (slov.)
svračja nožica
golubja noga
golubja noga (slov.)
pilečija noga
pivčeva noga
petelhova noga
orožja noga
tičji nokti
orlovi nokti
orlovi nokti

Ornithopus sp.
Delphinium consolida
Chenopodium sp.
Gladiolus sp.
Plantago coronopus
Zacintha verucosa
Chamaeplium officinale
Plantago coronopus
Ranunculus sceleratus
Chamaeplium officinale
Plantago coronopus
Ornithopus sp.
Digitaria sanguinalis
Coronopus procumbens
Gluceria fluitans
Plantago coronopus
Scabiosa hladnikiana
Geranium columbianum
Geranium columbianum
Portulaca grandiflora
Ranunculus sp.
Ranunculus flammula
Ranunculus sp.
Ornithopus sp.
Astragalus glycyphylus
A. illyricus

<i>orlovi nokti</i>	<i>Lonicera caprifolium</i>
<i>orlovi nokti</i>	<i>L. etrusca</i>
<i>orlovi nokti</i>	<i>L. periclymenium</i>
<i>orlov nokat</i>	<i>Lonicera caprifolium</i>
<i>orlov nokat</i>	<i>Melilotus officinalis</i>
<i>vranini nokti</i>	<i>Delphinium consolida</i>
<i>mačkovi nokti</i>	<i>Astragalus hamosus</i>
<i>vranja pandža</i>	<i>Gladiolus sp.</i>
<i>kurji krempeljci (slov.)</i>	<i>Astragalus glycyphyllus</i>
<i>orlovje nohtje (slov.)</i>	<i>Astragalus glycyphyllus</i>

U ovoj je klasi splet razlikovnih crta neobično složen, ali se može uzeti općenito obilježje [\pm jednostavan].

Neke biljke mogu imati i više naziva ovisno o vrsti, ali i o konceptualizaciji, kao npr. *Delphinium sp.*: *vranini nokti* i *ptičje nogice*, ali isto tako *konjski rep* i *medvije uho*; *Scolopendrium vulgare* po većini se imena svrstava u klasu »jezika« — *goveđi jezik*, *jelenji jezik* (list je dugačak, kožast i sjajan, tj. [— dlakav], ali nosi i naziv *jelenje uho*; *Anchusa azurea* se pojavljuje i u klasi »uh« i u klasi »jezik« — *kozje uho*, *voluji jezik*.

Takva je taksonomija svojstvena većini indoevropskih²³ jezika bilo starima ili suvremenima. Susrećemo isti leksikogeni tip denominacije: cf. grčki *κυνόγλωσσον* *Plantago sp.*, *βούγλωσσον* *Anchusa sp.*, *μυσοτώτις* *Myosotis sp.*, *λεοντοπόδιον* *Leontopodium sp.* i *Antennaria sp.* itd.²⁴ talijanski: *coda di cavallo* *Hippurus vulgaris*, *coda di topo* *Lycopodium clavatum*, *occhio bovino* *Adonis aestivalis*, *bocca di leone* *Antirrhinum majus*, *orecchio di lupo* *Primula auricula*, *lingua di vipera* *Ophioglossum vulgatum*, *piede di gatto* *Antennaria dioica*, *zampa di galina* *Lycopodium clavatum*²⁵; engleski: *foxtail* *Alopecurus sp.*, *goose foot* *Chenopodium sp.*, *horsetail* *Equisetum sp.*, *Hippuris vulgaris*, *bird's foot* *Lotus sp.*, *Ornithopus sp.*, *mouse-ear* *Cerastium sp.*, *Gnaphalium uliginosum*, *Hieracium pilosella*, *cat's tail* *Typha sp.*, *lion's foot* *Leontopodium alpinum*²⁶; njemački: *Katzen-auge* *Ajuga reptans*, *Anagalis arvensis*, *Anemone hepatica*, *Dianthus deltoides*, *Lycopsis silvestris*, *Myosotis sp.*, *Orphys fuciflora*, *Maus-schwanz/schwänzchen* *Hernaria glabra*, *Myosurus minimus*, *Phleum pratense*, *Polygonum aviculare*, *Pferde-schwanz* *Echium vulgare*, *Equisetum arvense*, *Hippuris vulgaris*, *Ranunculus aquatilis*, *Fuchs-schwanz* *Aconitum napellus*, *Aira sp.*, *Alopecurus pratensis*, *Katzen-schwanz* *Achillea millefolium*, *Amaranthus caudatus*, *Antennaria dioica*, *Chenopodium bonus-henricus*, *Echium sp.*, *Mause-ohr/örchen/öhrlein* *Achillea millefolium*, *Antennaria dioica*, *Asarum europaeum*, *Bellis perennis*, *Hieracium*

²³ Zamboni o. c., 61, bilj. 6 izražava osobno mišljenje da je takva strukturacija naziva za biljke svojstvena i drugim, tj. neindoevropskim jezicima.

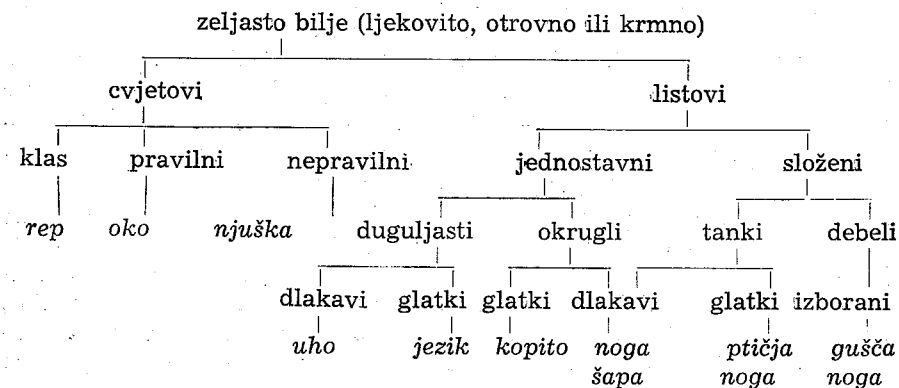
²⁴ Strömberg G&B 41—42.

²⁵ Penzig FPI II (s. v.).

²⁶ Simonović BR.

pilosella, Myosotis sp., Plantago major, *Pferd-zunge* Senecio nemorensis, *Hund-zunge* Anchusa officinalis, Chenopodium bonus henricus, Convallaria majalis, Cynoglossum officinale, Hieracium pilosella, Pulmonaria officinale, Taraxacum officinale, *Hirsch-zunge* Blechnum spicant, Cirsium heterophyllum, Fistulina hepatica, Gasteria verrucosa, Orchis sp., Polypodium vulgare, Scolopendrium vulgare, Veratrum album, *Hahnenfuss* Aegopodium podagraria, Clavaria sp., Colchicum autumnale, Ranunculus acer, R. sceleratus, *Gänsefuss* Aegopodium podagraria, Alchemilla vulgaris, Capsella bursa pastoris, Chenopodium album, Potentilla anserina, Saxifraga granulata, Tanacetum vulgare, *Hasenfuss/-füsslein* Eriophorum sp., Geum urbanum, Heracleum sphondylium, Orobanche rapum genistae, Trifolium arvense, Tussilago farfara²⁷.

Riječ je, dakle, o homogenoj taksonomiji koja se sastoji od nekoliko osnovnih oznaka (semova) koje su najbolje vidljive na shematskom prikazu:

Ovom bi modelu valjalo dodati i druge zoomorfske metafore koje botanički leksik (dakako u njegovu motiviranju, tj. prozirnom dijelu) čine još raznovrsnijim i složenijim. Nabrojiti ćemo neke od njih:

»čelo«: *bivolsko čelo* Andropogon gryllus;

»brada«: *jarčija brada* Tragopogon pratensis, *prčja brada* Tragopogon sp., *jarčija brada mala* Tragopogon dubius, *kozja brada* Centaurea scabiosa, Scorzonera villosa, Tragopogon pratensis, *kozja* (slov.) Aruncus silvestris, Sparassis ramosa, *kozja bradica* Asphodeline liburnica, Tragopogon sp., *kozlova brada* Aruncus silvester, Tragopogon sp., *košutina brada* Gentiana lutea, *ovčija brada/bradica* Hieracium pilosella²⁸;

²⁷ Svi su primjeri uzeti iz indeksa (Registerband V) WdPfn H. Marzella; nazive za francuski jezik v. Guiraud o. c.

²⁸ Cf. u tal. *barba di becco* Scorzonera angustifolia, Tragopogon sp. (Penzig FPI 2, 51); franc. *barbe de bouc*, *barbe de chèvre* Tragopogon pratense (Rolland 7,201); njem. *Bock-bart* Aruncus silvester, Scorzonera hispanica, *Katzen-bart* Aira sp., Eriophorum sp., Rosa canina, *Hasen-bart* Sarothamnus scoparius (Marzell).

»brk«: zečji brk *Centaurea calpitrapa*, *Festuca ovina*, zečji brčak *Festuca duriuscula*, mačji brk *Nigella arvensis*, mačkov brk *Nigella damascena*, mačkovi brkovi *Nigella* sp.;

»kresta«: pijetlova kresta *Celosia cristata*, pujkova kresta *Polygonum tinctorium*;

»rog«: jarčev rog *Trigonella foenum graecum*, kozji rog *Trigonella foenum graecum*, kozji rogovi *Bidens* sp., *B. tripartita*, jelenji rog *Plantago coronopus*, jelensko rog (slov.) *Cotinus coggyria*, *Rhus coriaria*²⁹;

»zub«: začji zob (slov.) *Lathraea squamaria*, pasji zub *Dactylis glomerata*, *Erythronium dens canis*, pasji zub (slov.) *Eröthronium dens canis*, konjski zub *Hyoscyamus niger*, lavlji zub *Leontodon* sp., *L. hispidus*³⁰;

»runo«: ovčje runo *Anemone nemorosa*, *A. silvestris*;

»perje«: zečje perje *Asparagus tenuifolius*, kukovično perje *Orchis maculata*, petlovo perje, *Helleborus viridis*, *Polygonatum latifolium*, *P. multiflorum*, *P. officinale*;

»muda«, »jaja«: zečje mudo *Aristolochia clematitis*, mačja muda *Taraxacum apulum*, mačja mudašca *Ranunculus ficaria*, mačji mud *Ranunculus ficaria*, pasja jaja *Orchis* sp., pasja muda *Orchis morio*, pasja mudanca *Orchis morio*, lisičja muda *Platanthera bifolia*³¹;

»sisa«, »vime«: ovčje vime *Polyporus ovinus*, Rhagadiolus *stellatus*, ovčje vimence *Polyporus ovinus*, kravlja sisa *Sedum purpurescens*, *S. Telephium*³².

Sve su to tipovi denominacija u kojima je neki dio biljke (cvijet list) uglavnom zbog svojega karakteristična izgleda, metaforički uspoređen s određenim dijelom tijela životinje, međutim, »životinja nije ovdje obična metafora, već kod klasifikatorskog sistema; oblik »divlje misli« što ga je opisao Claude Lévi-Strauss i koji pokazuje da su te homologije prirodni izraz šumske logike koja je zajednička čovjeku iz Auvergne i onome iz Bororoa!³³

²⁹ Cf. tal. *corno di cervo* *Plantago coronopus*, *corno di cavra* *Ligustrum vulgare* (Penzig 2, 143); franc. *corneboeuf* *Trigonella foenum graecum* (Rolland FP 4, 129), *corne de cerf* *Plantago coronopus* (Rolland FP 9, 96); njem. *Hirsch-horn* *Coronopus procumbens*, *Plantago coronopus*, *Rhus typhina*, *Bock-horn* *Cassia fistula*, *Trigonella foenum graecum* (Marzell).

³⁰ Cf. tal. *dente cavallino* *Hyoscyamus albus*, *dent da lion* *Leontodon hastilis*, *dente di cane* *Cyperus olivaris*, *Scrophularia canina* (Penzig FPI 2, 159), franc. *dent de chien*, *chiendent* *Taraxacum officinale* (Rolland FP 7, 186), *dent de cheval* *Hyoscyamus* (Rolland FP 8, 94); njem. *Mause-zahn* *Soldanella alpina*, *Hund-zahn* *Cynodon dactylon*, *Cynodontium* sp., *Taraxacum officinale* (Marzell).

³¹ Cf. tal. *cojó de cá* *Orchis* sp., *testicolo di cane* *Platanthera bifolia*, *Orchis morio*, *testicolo di volpe* *Platanthera bifolia*; njem. *Hunds-hoden* *Colchicum autumnale*, *Orchis* sp., *Rubus saxatilis*, *Fuchs-hödlein* *Platanthera bifolia* (Marzell).

³² Cf. tal. *minna de vacca* *Geropogon glaber*, *Tragopogon pratensis* (Penzig FPI 2, 348); njem. *Kuh-euter* *Colchicum autumnale*, *Inula conyza*, *Orchis* sp., *Polyporus*, *Tragopogon pratensis*, *Schaf-euter* *Polyporus ovinus* (Marzell).

³³ Guiraud o. c., 171.

Résumé

LES ÉLÉMENTS ZOOMORPHIQUES DANS LA DÉNOMINATION BOTANIQUE

Le lexique botanique, vu ses caractères (marginalité par rapport au lexique commun, coexistence des noms botaniques appartenant à des niveaux différents — savant, semi-savant et des noms purement populaires, une grande diversité des structures, des typologies), se prête d'une manière particulière à une analyse linguistique structurale.

Suivant la méthode inaugurée par Pierre Guiraud on a cherché à procéder de la même façon en l'appliquant à un des aspects structuraux de la taxinomie botanique populaire, à savoir le choix d'éléments zoomorphiques en vue de la dénomination phytonymique. Le corpus étant constitué par le *Botanički rečnik* (Dictionnaire botanique) de Dragutin Simonović, l'auteur a identifié les différents types de la dénomination zoomorphique et croit avoir démontré qu'ils ne sont pas dus au hasard mais, au contraire, il y a une relation permanente entre la forme de l'expression (*partie du corps d'un animal*) et la forme du contenu («herbe d'une espèce particulière») et que ces deux grandeurs forment en effet un système.